

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 05 Mayıs 2020

Gönderim Tarihi: 02 Mayıs 2020
Yayımlanma Tarihi: 12 Haziran 2020

Atf Künyesi: Ölçücü, H. Ç. (2020). “Tuhfetü’l-Hasib’de Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 73-80.

TUHFETÜ’L-HASİB’DE GEÇEN OKÇULUK TERİMLERİ ÜZERİNE

Hasan Çağrı ÖLÇÜCÜ*

Öz

Türk tarihine bakıldığında okçuluğun her zaman özel bir yerinin olduğu görülür. Türkler, ok ve yay ustalıkla kullanarak savaşlar kazanıp büyük zaferler elde ettikleri gibi okçulukla ilgili çok sayıda eser de kaleme almışlardır. Bu eserlerden biri de 18. yüzyılda Osmanlı sahasında Seyyid Halil Hasib Efendi tarafından yazılmış olan Tuhfetü’l-Hasib adlı eserdir. Bu yüzyılda, ateşli silahların savaşlarda kullanımının yaygınlaşmasıyla ok ve yay savaş aracı olarak kullanımı neredeyse sona ermiştir. Ancak Türkler, sportif amaçlı olarak okçuluk yarışmaları düzenlemeye devam etmişlerdir. Tuhfetü’l-Hasib’de de esas olarak İstanbul Okmeydanı’nda yapılan bu ok atma yarışmaları anlatılır. Kendisi de bir okçu olan Halil Hasib Efendi, bu yarışmalara ilişkin gözlem ve tecrübelerini eserine doğrudan aktarmıştır. Halil Hasib Efendi, bunun yanı sıra, kendi döneminden önceki dönemlerde yazılmış olan bazı Osmanlı tarih ve okçuluk risalelerinden de yararlandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla eser, hem Türk okçuluk tarihine ışık tutmakta hem Osmanlı dönemi okçuları hakkında kısa kısa bilgiler vermekte hem de dönemin Osmanlı okçuluk terminolojisini önemli ölçüde yansıtmaktadır. Bu yüzden eser, Osmanlı döneminde yazılmış en değerli okçuluk risalelerinden birisi olarak kabul edilebilir. Bu makalede, öncelikle Tuhfetü’l-Hasib ve Halil Hasib Efendi hakkında kısa bir bilgi verilecek ve eserin tespit edilen nüshaları kısaca tanıtılacaktır. Daha sonra, eserde geçen okçuluk terimleri, kökenleri de belirtilerek alfabetik olarak listelenecek ve bunlar hakkında gerekli açıklamalar yapılacaktır. Açıklama yapılırken sözcüğün metin içerisinde kazanmış olduğu anlam baz alınacak ve metinde geçtiği yer açıklama sonunda gösterilecektir. Sonuç bölümünde ise, bu terimlerle ilgili olarak yaptığımız birtakım değerlendirmelere yer verilecek ve Türkçenin okçuluk alanında kendi söz varlığını büyük ölçüde oluşturmuş bir dil olduğu ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tuhfetü’l-Hasib, okçuluk terimleri, Osmanlı okçuluğu, Halil Hasib Efendi

On Archery Terms Included In Tuhfetü’l-Hasib

Abstract

Examination of the Turkish history clearly reflects that archery has always occupied a special place. Turks, as well as mastering their bow and arrow skills that led them won great victories, they also have written many works on archery. One of these works was named Tuhfetü’l-Hasib written by Halil Hasib Efendi in 18th century Ottoman era. In this century since firearms started to be used more widely in the battle zones, the use of bow and arrow as a mean of war almost ended. However, Turks continued to organize archery exhibitions of sporty purposes. Tuhfetü’l-Hasib mainly covers the archery exhibitions held in Istanbul Okmeydanı district. Himself being an archer Halil Hasib Efendi has transferred his observations and experiences directly to his writings. Besides this, Halil Hasib Efendi, mentions in this writing that he made use of Ottoman history and archery booklets that had been written before his time. Hence, Tuhfetü’l-Hasib both sets light to the history of Turkish archery and gives brief information regarding Ottoman-era archers and also significantly reflects Ottoman archery terminology of the era. Thus, it can be considered as one of the most precious archery booklets written in the Ottoman era. In this article, we will begin with giving brief information regarding Tuhfetü’l-Hasib and Halil Hasib Efendi and continue by introducing briefly the pieces of the booklet that can be transferred to our day. Subsequently, the archery terms mentioned in the booklet will be ordered alphabetically including their origin and necessary descriptions will be made about them. The descriptions will be based on the meaning of the words that in the context of the booklet and the place the words took part in the booklet will be shown at the end. In the conclusion part, some remarks regarding these terms will be included and it will be revealed that Turkish is a language that has created on a large scala its own vocabulary.

Keywords: Tuhfetü’l-Hasib, archery terms, Ottoman archery, Halil Hasib Efendi

* Öğr. Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Bölümü, İzmir/Türkiye, E-Posta: hasan.cagri.olcucu@ege.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1302-8999>.

Giriş

Diller, insanların binlerce yıllık birikimlerini bünyelerinde taşır. Her dil, ait olduğu toplumun bilgi, deneyim ve anlayışını yansıtır. Türk dilinin de Türk milletinin tarih boyunca gördüklerinin, yaptıklarının ve yaşadıklarının izlerini taşıdığı görülür. Bu açıdan bakıldığında, bilinen en eski dönemlerinden itibaren ok ve yayı çokça kullanan Türklerin okçulukla ilgili zengin bir söz varlığı oluşturmuş olmaları beklenir.

Gerçekten de Türkler, kendi dillerinde bir okçuluk terminolojisi yaratmışlardır. Bu terminoloji, Türk dilinin eşsiz sözlüğü *Divanü Lügati't-Türk*'te de açıkça görülmektedir (Uçar, 2015, s.85-88; Yastı, 2016, s.25-30). Yücel (2015, s.4), Türkçede 200'ü bulan bir okçuluk terminolojisi olduğunu, ok ve yayların türleri, kullanımı ve yapımı dışında, sadece kısımları için bile farklı sözcüklerin kullanıldığını söyler. Tabii ki, canlı bir varlık olan dilin bu alanında da zaman içerisinde bir değişim meydana gelmiştir. Osmanlı döneminde, Arapça ve Farsça etkisinde gelişen dil anlayışı bu değişimde etkili olmuştur. Ayrıca, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra İstanbul'a gelen Memluk savaş geleneği ve terminolojisinin de bu değişime neden olması muhtemeldir (Temizkan ve Çoban, 2015, s.26).

Bu makalede, öncelikle, dönemin okçuluk terminolojisine katkı sağlaması açısından bir Osmanlı dönemi eseri olan *Tuhfetü'l-Hasib*'de geçen okçuluk terimleri listelenecektir. Daha sonra ise Arapça ve Farsça etkisinde geliştiği bilinen Osmanlı Türkçesinde dahi bu terimlerin önemli ölçüde Türkçe olduğu ortaya konacaktır.

Tuhfetü'l-Hasib

Bu çalışmaya kaynaklık eden eserin yazarı, III. Ahmet dönemi okçularından Seyyid Halil Hasib Efendi'dir. Halil Hasib Efendi, eserini III. Ahmet'e ithaf etmiştir. Eserin telif tarihi tam olarak belli olmamakla birlikte, Halil Hasib Efendi'nin 1722 yılında Divitçi Menzili'nde 1091 gez mesafeye ok atarak menzil taşı diktirdiği düşünüldüğünde eserin yazılış tarihi de yaklaşık olarak ortaya çıkmaktadır.

Eser, özellikle İstanbul Okmeydanı'nda farklı dönemlerde yapılan ok atma yarışmalarını anlatan bir menzilname örneğidir. Eserde, okçuların ne kadar mesafeye ok attıkları ve yarışmalarda kaçınıcı sırada oldukları ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Okçuluk yarışmalarına katılan okçuların hayatları hakkında da yer yer bilgiler verilmesi, o dönem okçularının tanınması açısından büyük önem taşır.

Halil Hasib Efendi, eserinin başında, Bahtiyârzâde Hasan Çelebi'nin risalesinden, Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ından ve Abdullah Efendi'nin *Tezkire-i Rumât*'ından yararlandığını söylemektedir. Yücel (2015, s.206), Halil Hasib Efendi'ye ilişkin olarak "Abdullah Efendi'den sonra değişen gez ölçüsünü dikkate alarak, menzillerin mesafelerini yeniden tayin etmesi bu konuda küçümsenemeyecek bir hizmettir." diyerek onun hakkını teslim etmiştir.

Eserin tespit edilebilen nüshaları ise şunlardır:

a. Ankara Millî Kütüphane Nüshası (Millî Kütüphane Başkanlığı Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8288): Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'na Menzil-nâme-i Kemân-keşân adıyla kayıtlıdır. 19,5x14 cm boyutlarında 17 satırlık 60 yapraktan oluşup harekesiz nesihle yazılmıştır. Nüsha üzerinde telif ve istinsah tarihi ile müstensih kaydı bulunmamaktadır.

b. Topkapı Nüshası (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 627): Bu nüsha, 20,5x15 cm boyutlarında harekesiz nesihle yazılmış 23 satırlık 46 yapraktan oluşmaktadır. İstinsah tarihi Hicri 1204'tür.

c. İstanbul Üniversitesi Nüshası-1 (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T.Y.4308): Bu nüsha, 22x13 cm boyutlarında 19 satırlık 46 yapraktan oluşmaktadır. Yazı türü, harekesiz taliktir.

d. İstanbul Üniversitesi Nüshası-2 (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T.Y.6654): 22,5x12,2 boyutlarında 19 satırlık 48 yapraktan oluşan bir nüshadır. Yazı türü, harekesiz taliktir. Müstensih Hâfiz Ahmet İzzet olup istinsah tarihi Hicri 1233'tür.

e. İstanbul Arkeoloji Müzesi Nüshası-1 (İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Yazmalar 391): Bu nüsha, 13,8x20,4 boyutlarında harekesiz nesihle yazılmış 19 satırlık 47 yapraktan oluşmaktadır.

f. İstanbul Arkeoloji Müzesi Nüshası-2 (İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Yazmalar 392): Harekesiz nesihle yazılan bu nüsha, 12,6x19,5 boyutlarında 19 satırlık 44 yapraktan oluşmaktadır. İstinsah tarihi Hicri 1234'tür.

g. Paris Nüshası (Bibliothèque Nationale, Supplement Turc 1110): Bu nüsha, 21x13 boyutlarında 19 satırlık 47 yapraktan oluşmaktadır. Harekesiz nesihle yazılmıştır. Hicri 5 Zilhicce 1233'te Hâfiz Ahmet İzzet tarafından istinsah edilmiştir.

Bu çalışmaya kaynaklık eden nüsha, eserin Millî Kütüphane nüshasıdır. Aşağıda, eserde geçen okçuluk terimleri açıklanacak ve bu terimlerin nüshada geçtiği yerlerden sadece biri, açıklama sonunda parantez içinde verilecektir.¹

Eserde Geçen Okçuluk Terimleri

adım: Tahminen 70 cm kadar olan ve okçulukta 16. yüzyıl sonuna kadar kullanılan uzunluk ölçüsü. (9b/13)

ağaç menzili: < T.+Ar. Çam ağacından yapılan okların atıldığı menzil. (20a/9)

ağaç ok: bk. çam ok (19b/3)

ağaç pişrev okı: < T.+Far.+T. Çam ağacından yapılan pişrev oku. (31a/2)

ana taş: Bir menzilde dikilen ilk taş. (33b/11)

aşırı at-: Bir menzilde bütün taşlardan daha ileriye ok atıp rekor kırmak. (3b/13)

atıcı: Ok atan kimse, okçu. (8b/15)

atıcılık (ğ): Ok atıcısı olma durumu. (4a/11)

atış: Ok atma işi. (13a/12)

ayağ taşı: Bir menzilde okçuların atış yapacakları yeri gösteren taş. (3b/11)

ayağ taşı dik-: Menzil açmak için izin aldıktan sonra ok atışının yapılacağı yeri gösteren taşı dikmek. (60b/6)

ayağ yeri: Menzil atışının yapıldığı ve ayak taşının bulunduğu yer. (17b/16)

âzmâyiş: < Far. Bir ok türü. İki tip azmayiş oku vardır. Birincisi, ok koşularında ve azmayiş menzillerinde kullanılan zeytuni demir temrenli atış okudur. İkincisi ise ihtiyar okçular için düzenlenen aşağı koşuda kullanılan kısa ve hafif, zeytuni demir temrenli atış okudur. (45b/9)

az yay çek-: Yay sonuna kadar çekmemek. (60a/13)

baş-: Ok atışlarında rakibe üstün gelmek, rakibi yenmek. (8a/6)

baş taş: Bir menzilin en ileride bulunan taşı, rekor taşı. (6b/12)

bedel: < Ar. Ok koşusunda rakibin attığı yere veya menzil atışında bir önceki rekora kadar atılan mesafe. (13a/7)

biñci: Bin gez mesafeye ok atabilen okçu. (44a/13)

biñyüzci: Okçuluk klasmanında en üst seviyede yer alan, bin yüz gez mesafeye ok atabilen okçu. (27a/9)

bol yay: Yumuşak çekişli, bol çileli yay. (5b/10)

çam ok: Çam ağacından yapılan ok. (50b/8)

çekici: Yay iyi çeken kimse. (8a/5)

çekiş: Yay çekme işi. (24b/15)

çekişden kal-: Yaşlılık, hastalık gibi nedenlerden dolayı yay çekemez duruma gelmek. (4a/16)

çile: < Far. Çok katlı ibrişimden yapılan yay kirişi. (23b/4)

çok çeküp azdan at-: Yay sonuna kadar çekmeye rağmen oku uzağa atamamak. (21b/4)

çok yay: Kurması ve çekmesi zor, sert yay. (25a/5-6)

dar yay: Sert çekişli, dar çileli, kısa yay. (35a/9)

destâr boz-: < Far.+T. Menzilde rekor kırıldığını haber vermek için sarık çözüp havaya fırlatmak. (14b/7)

dülbend eyle-: < Far.+T. Menzil atışlarında okun ana taşı geçtiğini haber vermek için havaya tülbent fırlatmak. (14a/13)

¹ Terimlerin belirlenmesinde ve açıklanmasında, büyük ölçüde, Yücel'in (2015) "Türk Okçuluğu" adlı eserinde bulunan terim ve deyim açıklamalarından yararlanılmıştır.

- eksik at-: Güce ve tecrübeye yaraşır şekilde ok atamamak. (25a/7)
- gez: < Far. Okçulukta kullanılan ve 66 cm'ye tekabül eden bir uzunluk ölçüsü. (4a/1)
- hadenk: < Far. Kayın ağacından yapılmış savaş oku. (45b/9)
- hadenk-endâz: < Far. Hadenk atan okçu. (46a/11)
- hâkî: < Ar. Pişrev okuna göre yeleği ensiz ve uzun olan, meşk ve koşuda kullanılan bir ok türü. (20a/14)
- havâ al-: < Ar.+T. Okçuluk yarışmasında oku rakiplerden daha ileriye atmak, başarılı atılmış bir oku bastırmak. (39b/16)
- havâcı: < Ar.+T. Ok atışlarında okun düştüğü yeri ayak yerinde duranlara bildiren görevliler. (46a/8)
- havâ eyle-: < Ar.+T. bk. dülbend eyle- (14a/14)
- havâ yeri: < Ar.+T. Bir menzilde ok atışı yapılacak yer. (44b/12)
- hedef: < Ar. Nişan alınan yer. (1b/9)
- heki: < Ar. bk. hâkî (44a/12)
- iç kabza: < T.+Ar. Yay kabzasının içe bakan yüzü. (14a/17)
- iţmân eyle-: < Ar.+T. Ok atış idmanı yapmak. (10b/4)
- kabza: < Ar. Yayın sol elle kavranan orta kısmı, tutma yeri. (10a/7)
- kabza al-: < Ar.+T. 800 gez azmayış, 900 gez pişrev oku atarak okçuluk üstatlarından icazet almak. (36b/5)
- kabza cânibi: < Ar.+T. Atıcıya göre menzilin sol tarafı. (3b/17)
- kabzadan geç-: < Ar.+T. Okçuluğun zorluklarının üstesinden gelip usta bir okçu olmak. (9b/1)
- kâf ide-i meydân: < Ar. Bir ok meydanında uyulması gereken usul ve kurallar. (52b/17)
- kâf ide-i rumât: < Ar. Okçuların ok meydanında uymaları gereken kurallar. (55a/15)
- kal-: Rekor kırıldığı hâlde, çeşitli nedenlerle menzil taşı diktirmemek veya diktirememek. (7b/3)
- kamış menzili: < T.+Ar. Kamış ok atılan menzil. (23b/6)
- kamış ok: Kamıştan yapılan ok. (12b/14)
- kandil: < Ar. Menzil oklarının taşındığı tahta kutu. (12b/17)
- kânunnâme²: < Ar.+Far. Düzeni bozulan İstanbul Okmeydanı'nı tekrar düzene koymak amacıyla 17. yüzyılın sonunda meydan şeyhi Abdullah Efendi tarafından yazılan ve padişah tarafından da onaylanan okçulukla ilgili usul ve kural kitabı. (17a/1)
- karabatak yelekli ok: Yeleği karabatak tüyünden yapılan, boğazı pişrev okundan uzun olan, kemik soyalı ve bakkal gezli meşk oku. (52b/7-8)
- kavs boyı: < Ar.+T. Göz kararı, yay boyu kadar uzunluk. (16b/10)
- kemân: < Far. Yay. (36a/13)
- kemânger: < Far. Yay ustası. (18b/8)
- kemângere: < Far. Kundak yay. (4b/16)
- kemângereci: < Far.+T. Kunday yay ile ok atan okçu. (4b/13)
- kemânkeşlik (g): < Far.+T. Okçuluk. (55a/3)
- kemend: < Far. Yayı kurmaya yarayan bir çeşit kayış. (25a/4)
- kiriş taş-: Okun gezini çiledeki yerine takmak. (18a/16)
- koşu: Ok atma yarışması. (36b/5)
- kuburcı: Ok kabı yapan kimse. (19b/4)

² Eserin Latin harfli ve açıklamaı yayını için bk. (Kunter, 1942).

- kulak ur-: Atılan oku izlemek üzere kulağı yere dayamak. (14b/4)
- kulavuz at-: Hava durumunu anlamak için yapılan ok atışı. (12b/15)
- kulavuz okı: Hava durumunu anlamak için atılan çavuş ve ibriş oku. (13a/9)
- kullâb: < Ar. Yay veya yay çilesi. (36a/11)
- kuram: Yayların kurulumu aldığı şekil. (50b/17)
- kürsî: < Ar. Çekişte okun ucunun getirildiği, kabzayı kavrayan sol elin üst gerisindeki şişkince yer. (14b/1)
- küşâd vër-: < Far.+T. Ok atmak. (15b/2)
- La' lîzâde boy: < Ar.+Far.+T. Lalizade Ahmet Efendi'nin kendi koluna göre yaptırdığı yaylara ve bu yaylarla atılan oklara verilen ad. (35a/10)
- menzil: < Ar. Ok meydanlarında, belli bir rüzgârla 900 gezden ileri ok atılıp açılan ve rekor kırıldıkça da taş dikilen sabit atış yeri. (15a/3)
- menzil aç-: < Ar.+T. Meydan yetkililerinden izin alıp ayak taşı diktirip buradan en az 900 gez mesafeye ok atarak ana taş diktirmek. (20b/9)
- menzil boz-: < Ar.+T. Menzilde en uzak mesafeye ok atıp taş diktirerek o menzildeki son rekoru geçersiz kılmak. (14b/11)
- menzil taşı: < Ar.+T. Bir menzilde kırılan rekoru göstermek için dikilen taş. (58a/4)
- merâsim-i pehlevânîk (ğ): < Ar.+Far.+T. Meydanda bir okçu rekor kırdıktan sonra, âdet üzere, meydan şeyhi veya ihtiyarları tarafından yapılan kısa tören. (15b/11)
- meydân: < Ar. Ok atışlarına özellikle de menzil atışlarına ayrılmış olan geniş alan. (45b/5)
- meydân günü: < Ar.+T. Okmeydanı'nda atışların yapıldığı pazartesi ve perşembe günleri. (44a/9)
- meydân ihtiyârları: < Ar.+T. Meydan adabını koruyup gözeten yaşlı ve saygıdeğer okçular. (42a/13)
- meydân mütevellîsi: < Ar.+T. Okmeydanı vakfının mali işlerinden sorumlu yöneticisi. (40b/8)
- naşb-ı seng eyle-: < Ar.+Far.+T. bk. taş dikmek (26b/12)
- naşb-ı seng-i menzil eyle-: < Ar.+Far.+Ar.+T. Menzil taşı dikmek. (57a/6)
- naşb-ı seng olun-: < Ar.+Far.+T. bk. taş dikmek (27a/4)
- nişân taşı: < Far.+T. Genellikle padişahların ok koşularında kırmış oldukları rekorların unutulmaması için dikilen taş. (47b/4)
- ok: Yayla atılan, ucunda sivri demir bulunan ve arkası tüy şeklinde olan ince ve kısa çubuk. (12b/15)
- ok at-: Yaya takılan oku fırlatmak. (13a/2)
- okçı: Ok atan veya yapan kimse. (8b/15)
- ok kaçur-: Beklenenden daha uzak mesafeye ok atmak. (9a/4)
- ok kondur-: Âdet üzere oku düştüğü yere saplamak. (13a/11)
- öndül: Koşularda en uzağa ok atan okçuya verilmek üzere ortaya konan mükâfat. (12a/11)
- öndül al-: Koşuyu kazanıp ortaya konan mükâfatı almak. (8b/9)
- pehlevân: < Far. Okçu. (8b/7)
- peykân: < Far. Okun ucundaki sivri demir. (43b/9)
- pişrev: < Far. Kısa ve yüksek yelekli, soyalı ve bakkam gezli olan ve en çok kullanılan menzil oku türü. (21a/4)
- pûta: < Far. Ucu zeytuni demir temrenli hedef oku. (42a/11)
- pûta sepeti: < Far.+T. Hedef olarak kullanılan, içi muhtemelen kum dolu büyük toprak kap. (61b/14)
- râmiyân: < Ar. Okçular. (11b/4)
- re'îs-i tîrendâzân: < Ar.+Far. bk. şeyh-i meydân (45a/8)

- remy: < Ar. Ok atma. (59b/15)
- rumât: < Ar. Okçular. (48a/16)
- şâhib-i menzil: < Ar. Bir menzilde rekor kırıp menzil taşı diktirmiş olan okçu. (55a/2)
- salku: Menzil atışında okun ana taştan fazlaca sağa veya sola kaçırılması. (9a/15)
- şaruğ boz-: bk. destâr boz- (39b/15)
- seng-i menzil: < Far.+Ar. bk. menzil taşı (38b/2)
- seng-i nişân: < Far. bk. nişân taşı (10a/1)
- sinor taşı: < Rum.+T. İstanbul Okmeydanı'nın sınırını belirlemek için dikilen taş. (55a/13)
- soya: Okun ucuna takılan sivri kemik parçası. (53a/10)
- sihâm: < Ar. Oklar. (1b/9)
- şâhid: < Ar. Menzil atışlarında, rekorun geçerliliğinin onaylanabilmesi için ifadesine başvuru görgü tanığı. (16b/1)
- şast³: < Far. Sağ el baş parmağına takılan atış yüzüğü, zihgir. (2b/14)
- şast cānibi: < Far.+Ar.+T. Atıcıya göre menzilin sağ tarafı. (4b/6)
- şeyh: < Ar. bk. şeyh-i meydân (51b/8)
- şeyh-i meydân: < Ar. Okmeydanı'nın yönetiminden sorumlu olan en üst düzey yönetici. (43b/16)
- şeyh-i tîrendâzân: < Ar.+Far. bk. şeyh-i meydân (43b/6)
- ta^c limhâne: < Ar.+Far. Hedef atışları yapılan resmî veya özel atış poligonu. (46a/2)
- ta^c limhānecibaşı: < Ar.+Far.+T. Osmanlı askerlerine haftanın belli günlerinde ok atma eğitimleri yaptıran üst düzey görevli. (22b/10)
- taş çıkar-: Rekor kırıp taş diktirdikten sonra bu rekoru küçümseyerek diktirilen taşı sökmek. (38a/4)
- taş dik-: Menzil taşı veya nişan taşı dikmek. (34b/11)
- taş sür-: Okçunun rekor kırdığı menzilde bir süre sonra yeni bir rekor daha kırarak taşını yeni rekor yerine aldırması. (49b/10)
- tekye: < Ar. İstanbul Okmeydanı'nda bulunan Okçular Tekkesi. (3a/8)
- tekyenişin: < Ar.+Far. Sürekli Okçular Tekkesinde kalan ve buradaki eşyaları koruyup gözetken görevli. (37a/17)
- temren: Okun ucuna takılan sivri madenî parça. (52b/7)
- Tezkire-i Rumât⁴: < Ar. Katip Abdullah Efendi'nin 17. yüzyılın ikinci yarısında yazmış olduğu okçulukla ilgili eser. (2b/11)
- tîmarlı yay: < Far.+T. Sınır döşeli dış yüzü neme karşı koruyucu olmasından dolayı kayın ağacı kabuğuyla kaplanmış olan yay. (24b/12)
- tîr: < Far. Ok. (27a/8)
- tîrendâz: < Far. Okçu. (24b/6)
- tîrendâzlar şeyhi: < Far.+T.+Ar.+T. bk. şeyh-i meydân (56a/8)
- tîrendâzlık (ğ): < Far.+T. Okçuluk. (36a/14)
- tîrendâz pehlevân: < Far. İyi ok atan, güçlü kuvvetli okçu. (28b/12)
- tîrger: < Far. Ok ustası, ok ustalığı. (3b/7)
- tonç: Yay kirişinin her iki ucunda bulunan, yay başlarına geçirilen ilmekler. (50b/16)
- toz: Menzil yaylarının dış yüzeylerine ve kabzalarına kaplanan kayın ağacı kabuğu. (10a/8)

³ Eserimizde "sağ taraf"ı anlamında kullanılmasına rağmen önemli olduğu düşünüldüğünden gerçek anlamı da verilmiştir.

⁴ Eserin Latin harfli ve açıklamalı yayını için bk. (Yüksel ve Betin, 2019). Kâtip Abdullah Efendi'nin diğer bir eseri olan "Kavâidü'r-Remy"nin bilimsel yayını için ise bk. (Uçar, 2013).

tır-: Menzil atışı yapmak için ayak yerinde durmak. (13a/1)

tıruş: Okçunun ayak yerinde ok atışı yapmadan önceki vücut pozisyonu. (42b/11)

üstād: < Far. Ok atışı konusunda yetkin kimse. (9a/11)

yā allah: < Ar. Okçuların atış anında söyledikleri söz. (14a/16)

yā hākķ: < Ar. bk. yā allah (46a/11)

yay: Ok atmaya yarayan eğri ve esnek silah. (24b/13)

yaycı: Yay yapan kimse. (15a/15)

yaycıbaşı: Yayıcının başında bulunan kimse. (24b/16)

yaycılık: Yay yapma işi. (36a/3)

yay çek-: Ok atışı yapmak için yayı gerdirmek. (8a/6)

yay kūr-: Yay atışa hazır hâle getirmek. (25a/3)

yay yaş-: Atış bittikten sonra yayın çilesini çıkarmak. (14b/5)

yeksüvār: < Far. Tek parça kamıştan yapılan, soyalı ve bakkam ayaklı bir tür menzil oku. (60a/5)

yelek (g): Okun havada düzgün uçmasını ve ayağı üzerine konmasını sağlayan tüyleri. (30a/13)

yer toğrult-: Salkı attığı için taş dikmesine izin verilmeyen okçunun yeniden ok atıp taş diktirmesi. (9b/5)

yük⁵: Ok yeleği. (20a/17)

zenberekçibaşılık: < Far.+T. Ayakla kurulan, kolları çelikten savaş yaylarını atan yeniçeri askerlerinin başında bulunan kimsenin bulunduğu makam. (30a/5)

zihgirci: < Far.+T. Okçuların ok atarken sağ el baş parmaklarına taktıkları yüzüğü yapan kimse. (15b/12)

Sonuç

Eser, 152 adet okçuluk terimi içermektedir. Dolayısıyla, eserin, okçulukla ilgili zengin bir söz varlığına sahip olduğu söylenebilir.

Listemizdeki terimlerin kökenlerinin dağılımını incelediğimizde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Köken	Adet	Oran (%)
T.	62	40,7
Ar.	24	15,7
Far.	21	13,8
Ar.+T.	15	9,8
Far.+T.	11	7,2
Ar.+Far.	5	3,2
Ar.+Far.+T.	5	3,2
T.+Ar.	3	1,9
Diğer	6	3,9

Görüldüğü gibi eserde, Türkçe terim kullanım oranı yüksektir. Eser, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olduğu için terminolojide de Arapça ve Farsçanın etkili olması beklenebilir. Ancak, eserimizde, bu etkinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu durum üzerinde, Türklerin çok eski zamanlardan beri kullandıkları okçuluk terimlerinden vazgeçmemeleri, eserin edebî bir metin olmaması ve daha çok okçular zümresine yönelik olarak yazılmış olması gibi nedenler etkili olmuştur.

⁵ Bu terim ilgili geniş bir değerlendirme için bk. (Uçar, 2015, s.88-90).

Eserde zaman zaman eş anlamlı terimlerin kullanımına rastlanır. “Ok”, “tir”, “sehm”; “yay”, “kemân”, “kavs”; “okçı”, “tiredâz”, “râmi” sözcüklerinin aynı metin içerisinde kullanımları bunu örnekler. Bu durum, sözcük seçiminde bir kararsızlık olduğunu göstermektedir. Ancak, Türkçe kökenli terimler, yabancı kökenli terimlere göre sayısal olarak daha çok tercih edilmiştir. Örneğin, metnimizde “ok” sözcüğünün kullanım sayısı 100’ün üzerindeyken “tir” sözcüğü birkaç kez, sehm sözcüğü (sihâm olarak) ise sadece bir kez kullanılmıştır.

Eserde, Türkçe sözcüklerin okçuluk alanında yeni anlamlar kazandığı ve okçuluğa ilişkin deyimler oluşturduğu görülür. Biyyüzcü, kulağ ur-, şaruğ boz-, çekişden çal- gibi ifadeler bu durumu örnekler.

Türklerin kendi sözcükleriyle oluşturdukları bir okçuluk terminolojisi vardır. Türklerin en eski dönemlerinden itibaren sahip oldukları yaşam koşulları düşünüldüğünde, bu durum oldukça doğaldır. Bu yüzden, metnimizde belli bir oranda geçen yabancı kökenli terimlerin kullanımına da bir açıklık getirmek gerekir. Dönemin yazı dili anlayışı, bu kullanımın akla gelen ilk gerekçesidir. Ayrıca, 16. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı’nın Mısır’ı fethinden sonra İstanbul’a taşınan Memluk savaş terminolojisi de bu terimlerin yazı diline girmesine etkili olmuş olabilir.

Kısaltmalar

T. : Türkçe
Ar.: Arapça
Far.: Farsça
Rum.: Rumca
TDK: Türk Dil Kurumu

Kaynaklar

- Abdullah el-Kâtip, (2019), *Tezkire-i Rumât (Atıcılar Tezkiresi)*, İ. A. Yüksel ve A. T. Betin (Haz.), İstanbul, Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Devellioğlu, F., (2004), *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.
- Gülensoy, T., (2011), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*, Ankara, TDK Yayınları.
- Kunter, H. B., (1942), “Atıcılar Kanunnamesi”, *Tarih Vesikaları*, II/10, 253-274.
- Mustafa Kânî Bey, (2010), *Telhîs-i Resâilât-ı Rumât-Okçuluk Kitabı*, K. Yavuz ve M. Canatar (Haz.), İstanbul, Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ölçücü, H. Ç., (2014), *Tuhfetü'l-Hasib (İnceleme-Metin-Dizin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şemseddin Sami, (2010), *Kamus-ı Türkî*, P. Yavuzarslan (Haz.), Ankara, TDK Yayınları.
- Temizkan, A. ve Sunar, R. E. (2015). “Dedem Korkut Kitabındaki Silah Terminolojisi Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15/2, 15-28.
- Türk Dil Kurumu, (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara, TDK Yayınları.
- Uçar, İ., (2013), *Kavâidü'r-Remy (Ok Atıcılığının Kuralları)*, Ankara, Mucize Yayınları.
- Uçar, İ., (2015), “Divânu Lugâti't-Türk'te Yer Alan Okçuluk Terimleri ve “yük-yünj” Sözcüklerinin Kullanımı Üzerine”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 38, 85-90.
- Yastı, M., (2016), *Umdetü'l-Mütenâzilîn (Okçuluğun İlkeleri)*, Konya, Palet Yayınları.
- Yücel, Ü., (2015), *Türk Okçuluğu*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.